

JACQUELINE BALEN

Arheološkimuzeju Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19
HR-10000ZAGREB

NALAZIŠTE LASINJSKE KULTURE U DUBRANCU

UDK 903 "631/634" (36)

Izvorni znanstveni rad

Rad donosi rezultate tipološke analize nalaza s lokaliteta Dubranec u Vukomeričkim goricama. Dio nalaza donesen je u Muzej 1994. god., nakon čega su 1995. god. provedena manja sondažna istraživanja. Razmatrajući materijal, dolazi se do zaključka daje riječ o posve formiranoj fazi lasinjske kulture i u oblicima i u ornamentiranju (IIB stupanj). Među pretežito keramičkom materijalu standardne produkcije poznate i s ostalih lošinjskih nalazišta oblikom i izradbom ističe se jedino posuda trokutasta oblika.

Selo Dubranec smješteno je u sjevernom podnožju Vukomeričkih gorica, koje se kao zasebna reljefna cjelina izdvajaju na području središnje Hrvatske.¹ Brežuljkasta su to uzvišenja sastavljena od pleistocenskih naslaga, pretežito nadmorske visine od 150 do 250m, koja se protežu južno od rijeke Save između Turopolja i Pokuplja, s mnogo potoka koji se na sjevernim i južnim padinama slijevaju u Odru i Kupu.²

Arheološku građu iz Dubranca u zagrebački Arheološki muzej donio je 1994. godine g. Tomislav Krivec. Pronašao ju je na svom zemljištu prilikom gradnje puteljka i kopanja jame za sadnju oraha. U donesenom materijalu, pretežito keramičkom, osim množine ulomaka različitih, za lasinjsku kulturu tipičnih posuda, oblikom i izradbom isticao se samo jedan primjerak posude. Građa je bila izvađena iz sloja zemlje izmiješane s garom, pepelom, a ona je kao i sitni keramički ulomci razasuti po lokalitetu smještenom na platou prirodna uzvišenja upućivala da je na tom položaju bilo naselje pripadnika lasinjske kulture.³ Nužno je bilo stoga poduzeti istraživanja kako bi se utvrdio kontekst donesene građe, tim prije što je na tom području u tijeku intenzivna stambena izgradnja pa je lokalitet gotovo posve devastiran.

Ekipa iz Arheološkog muzeja poduzela je ujesen 1995. manje sondažno istraživanje.⁴ Kako je teren zasađen voćkama i ukrasnim biljem koje se nije smjelo ukloniti, moguće je bilo istražiti svega 30 m² površine. Kulturni sloj pojavio se nakon skidanja humusa na 0,25 m dubine, premda

1. U ovom radu služimo se nešto širim pojmom središnje Hrvatske, cf. TEŽAK-GREGL 1995: 11 (nota 1).

2. GEOGRAFIJA 1974: 15, 17.

3. BALEN-LETUNIĆ 1994: 42-44.

4. U istraživanju koje je vodila Dubravka Balen-Letunić sudjelovali su Jacqueline Balen, Hrvoje Potrebić, ondašnji absolventi arheologije Marko Dizdar i Domagoj Perkić te student arheologije Sanjin Mihelić.

se već u humusnom sloju nailazilo na manje ulomke keramike izbačene prilikom obradbe zemlje. Na spomenutoj dubini u kv. B,C/1,2 u sloju svijetlosmeđe ilovače ocrtavao se tamniji krug promjera 1,50 m. Pažljivim čišćenjem ustanovilo se daje riječ o ognjištu smještenom u jami. Ognjište je bilo kružnog oblika promjera 0,80 m sa stijenka od zapečene zemlje prosječne debljine oko 0,20 m. Unutarnje stijenske kao i dno ognjišta bili su obloženi ulomcima grube keramike. Oko ognjišta nalazio se sloj zemlje izmiješane s puno gara i pepela. Istraživanja su pokazala da je riječ o poluukopanom stambenom objektu, dosta uništenom izgradnjom i zaravnanjem terena tako da se njegov oblik, kao i dimenzije, nisu mogli ustanoviti.

Nosioci lasinjske kulture poznaju više oblika stanovanja, od zemuničko-jamskog do sojeničarskog, a najveći dio pripada zemuničko-jamskim objektima, kakvo je bilo i ovo u Dubrancu. Lasinjsku zemunicu čini više većih i manjih, međusobno pregradama spojenih jama. U većim jamskim prostorima, koji su ponekad promjera od pet do sedam metara, nađeni su i ostaci ognjišta. Pri odabiru lokacija za podizanje naselja prednost su davali prirodnim uzvišenjima u blizini izvora, odnosno brežuljcima na čijim su zaravnatim terasama gradili nastambe.⁵ Zemljoradnja i stočarstvo, kojima se lasinjska populacija bavila, iziskivali su upravo takav odabir mjesta za podizanje naselja. Stočarska komponenta imala je velikog udjela u gospodarstvu nosilaca lasinjske kulture, tražeći laku pokretljivost populacije, što je rezultiralo prilično kratkim prebivanjem na jednome mjestu. Većina istraženih lasinjskih naselja i pokazuje nam takvu sliku; naime, često je riječ o jednoslojnim naseljima s tankim kulturnim slojem.⁶ I ovaj lokalitet, po svojim značajkama, može se pribrojiti jednoslojnim naseljima te kulture.

Većinu nalaza s ovih istraživanja, osim nekoliko predmeta izrađenih od kamena, čini keramika. Ona se po kakvoći izradbe može podijeliti na keramiku grube, prijelazne i fine fature. Najbrojnije je zastupljena keramika grube fature (51,72 %) sa znatnim primjesama pijeska i drobljenog kamenja. Prijelaznu (19,18 %) je keramiku ponekad bilo teško izdvojiti, jer i ona kao i keramika grube fature također sadrži primjese pijeska. Osim te značajke kao odrednicu prilikom razvrstavanja keramike iz Dubranca uzeli smo i boju keramike. Ona varira od svijetlooker, sivooker, crvene do smeđe i tamnosive. U obzir smo uzeli također i presjek, preciznije rečeno boju presjeka, koja ukazuje na atmosferu pečenja. Tako posude pečene oksidacijskim postupkom, tj. s većim dovodom kisika prilikom pečenja, imaju oker ili crveni presjek. Pri redukcijskom pečenju smanjen je dovod kisika; stoga posude imaju smeđi, svijetlosivi ili tamnosivi presjek. Oker, crveni ili smeđi presjek, u kojem je vidljiva linija sive boje, ukazuju da je posuda pečena redukcijski, a potom i oksidacijski, odnosno reoksidacijski.⁷ Na nekim ulomcima keramike vidljiv je pak tamnosivi smolasti premaz. Njime je vjerojatno bila premazana većina kućnog posuđa kako bi se smanjila poroznost stijenci i učinilo ga nepropusnijim.⁸

Od ukupno 1297 ulomaka keramike, koliko ih je pronađeno u Dubrancu, svega ih je 94 imalo bitne elemente po kojima se moglo odrediti tip posude. Valja naglasiti da gotovo nijednu posudu nismo mogli u potpunosti rekonstruirati, jer su uglavnom ostali sačuvani manji ulomci rubova i dijelovi trbuha. Pridržavali smo se stoga tipološke analize utemeljene prema S. Dimitrijeviću i S. Pahiću ne radeći podrobniju tipološku i statističku analizu, danas uobičajene prilikom obrade ovakve vrste građe.⁹

5. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 147-150; MARKOVIĆ 1994:39.

6. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 150,164 sq., • HOMEN 1990:54.

7. HORVAT 1989: 35 sq.

8. HOMEN 1990: 65.

9. DIMITRIJEVIĆ 1961: 39-43, si. C; PAHIĆ 1975: 18

⁹ - T.2-T.5. Za primjer detaljnije tipološke analize i statističke obrade keramičke građe cf. VRDOLJAK 1995 s navedenom literaturom.

Zdjele

One su najzastupljeniji oblik u Dubrancu sa 55,3 % nalaza. Možemo ih podijeliti na dvije osnovne grupe: bikonične i zaobljene.

1. Zdjele bikoničnog tijela

Među bikoničnim zdjelama osnovni tipovi su: zdjele s konveksno i konkavno profiliranim gornjim konusom. Neke imaju jače izražen bikonitet, ali ipak većina ih ima obliji prijelom. Rub zdjela ili je ravan ili uvučen; jedino jedna zdjela ima izvučeni rub. Najbrojniju grupu bikoničnih zdjela čine one s konveksno profiliranim ramenom¹⁰ i blagim bikoničnim prijelomom postavljenim pod različitim kutom: najviše je zastupljen tip s vertikalnim prijelomom (T.4:7, T.6:2), dok su tipovi s pravilnim bikoničnim prijelomom (T.4:6) i prijelomom pod tupim kutom (T.1:3) jednako zastupljeni. Rame posuda fine fature najčešće je ukrašeno mehaničkim postupkom (T. 1:3,6), dok su zdjele prijelazne fature uglavnom ukrašene plastičnim aplikacijama (T.6:2), ili malom ručkom koja izlazi iz ruba (T.5:4). Bikonična zdjela s konveksno oblikovanim gornjim dijelom jedan je od najtipičnijih i najčešćih oblika posuda u okviru keramografije lasinjske kulture, karakterističan za sve njene stupnjeve.¹¹

Među keramikom iz Dubranca izdvojene su dvije zdjele prijelazne fature koje pripadaju tipu blago bikoničnih zdjela s konkavno oblikovanim ramenom. Obje imaju trakastu ručkicu koja izlazi iz ruba i malo je viša od njega (T.2:2). Taj tip zdjela, s ručkom i bez nje, nalazimo i na ostalim lasinjskim lokalitetima, ali kao sporedan oblik naspram konveksno profiliranih zdjela.¹²

Jedan ulomak fine fature vjerojatno potječe od zdjele blago bikoničnog trbuha i izvučenog ruba (T.2:5).¹³ Najbliže analogije za nju nalazimo u Čakovcu kod Josipdola.¹⁴

2. Zdjele zaobljenog tijela

Zdjele sa zaobljenim profilom su uglavnom prijelazne fature. Tek nekoliko njih ukrašeno je izduženom (T.6:3, T.7:1) ili čepastom aplikacijom odmah ispod ruba (T.7:2) ili s malom ručkom koja izlazi iz ruba (T.1:7). Uz pliće zdjele manjeg promjera zastupljeni su i oblici većih dimenzija (T.4:4, T.7:4,8). Kao sporedan, ovaj tip zdjela zastupljen je na većini lasinjskih lokaliteta.¹⁵

3. Zdjele na nozi

Svega jednu zdjelu fine fature blago bikoničnog prijeloma i konveksno profiliranog ramena, ukrašenu jezičastim aplikacijama, te ulomak noge prijelazne fature ukrašen urezivanjem mogli smo sa sigurnošću uvrstiti u tip zdjele na nozi (T.5:1, T.8:1). Moguće je da neki od ulomaka zdjela pronađenih u Dubrancu i pripadaju zdjelama na nozi, što je, zbog lomova koji su najčešći na mjestu spajanja noge i recipijenta, vrlo teško odrediti.

Lonci

Lonci su uz zdjele najzastupljeniji keramički oblik na ovom lokalitetu. Zbog fragmentiranosti nalaza izdvojeno je samo 37 ulomka keramike prijelazne i grube fature koje smo sa sigurnošću

10. Za taj tip zdjela ne može se govoriti o vratu posude, kao što se u starijoj literaturi to uobičavalo, već o ramenu cf. HORVAT 1989: 37.

11. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.VIII:49 (Letičani), T.DC:58,59 (Grginac), T.XII:76 (Kutina), T.XIII:91 (Lasinja), T.XVII:131 (Hrsina), T.XVIII:137, 140, 141 (Čakovac); KOROŠEC 1962: T.4:6, T.5:1, T.6:9 (Pavlovac), T.15:4 (Kalnik); PAHIĆ 1975: T.2:C; MARKOVIĆ 1983: T.1:1,3, T.2:1-7,12, 13, 16, 17, T.3:4 (Ludbreški Ivanac-Polje); ŠAVAL 1984: T.5:4, T.6:2, T.8:1,4, T.10:7; HOMEN 1990: sl.2:6, si. 5:1 (Beketinec); ŠAVAL 1992: T.8:1,2,4,5.

12. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.XVII:133 (Hrsina); PAHIĆ 1975: T. 3:A; PAHIĆ 1983: T. 9:3,4; HOMEN 1990: sl.6:7 (Beketinec).

13. DIMITRIJEVIĆ 1961: 39 (tip d:2); PAHIĆ 1975: T.3: B.

14. DIMITRIJEVIĆ 1961: T. XVIII:136.

15. S. DIMITRIJEVIĆ 1961: T. XII:77 (Lasinja), T.XVni:138 (Čakovac); KOROŠEC 1962: T.6:7 (Beketinec), T.7:2 (Pavlovac); PAHIĆ 1975: T. 3:C; MARKOVIĆ 1983: T. 3:6 (Ludbreški Ivanac-Polje); HOMEN 1990:56 sq.

mogli pripisati ovom obliku posuda te je na osnovi njih utvrđeno nekoliko osnovnih tipova.

1. Lonci bikoničnog tijela

U tip lonaca jednostavnog oblika, s kratkim vertikalnim ili blago uvučenim gornjim konusom te uglavnom blaže izvedenim bikonitetom uvrstili smo 5 ulomaka grube fature (T.7:3).¹⁶

S konkavnim gornjim konusom i bikoničnim trbuhom izdvojena su tri ulomka prijelazne i grube fature (T.6:1).¹⁷

2. Lonci zaobljenog tijela

Tipu lonaca s dvije trakaste ručke na trbuhu pripadaju tri ulomka grube fature (T. 1:5). Takve lonce, koje S. Dimitrijević opisuje da su *"lonci uobičajenog eneolitskog oblika"*, nalazimo i na ostalim lokalitetima.¹⁸

Drugi uočeni tip među materijalom iz Dubranca su lonci s manje ili više izvijenim rubom.¹⁹ Dva ulomka prijelazne i grube fature sa sigurnošću smo pripisali ovom tipu posuda (T.8:4). Za ostale ulomke izvijenih rubova koje smo pripisali loncima, grube i prijelazne fature, ponekad ukrašene plastičnim aplikacijama ili ušicama ili, što je još rjeđe, urezivanjem (T.4:2,3, T.6:4, T.7:6) ne može sa sigurnošću reći da li pripadaju zaobljenim ili možda bikoničnim oblicima. Uglavnom je ista situacija i na ostalim lasinjskim lokalitetima.²⁰ Dva ulomka posuda (T.4:5, T.5:3) također smo uvrstili u tip lonaca s izvijenim rubom, iako neki autori takove fragmente svrstavaju u kupe ili pehare.²¹

Vrčevi

Jedan ulomak vrata s izvijenim rubom i ručkom koja izlazi iz njega pripada većem vrču fine fature (T.5:2). Ručka ima i potporni stupić, vjerojatno zbog velikog raspona, ali nažalost nije u potpunosti sačuvana. Analogije ovom tipu posude imamo u Beketincu.²²

Šalice

Šalica S-profilacije s ručkom koja izlazi iz ruba registrirana je samo u jednom slučaju (T.3:2).

Ostali keramički oblici

Među materijalom izdvaja se jedan ulomak trbuha posude s ušicom na bikoničnom prijelomu (T.2:3) i ulomak bikonična trbuha i ravna ruba (T.3:1); zbog malih dimenzija moglo bi se pretpostaviti da pripadaju lončićima.

Uz bikonične i zaobljene oblike posve sporadično, samo 1 ulomak prijelazne fature, pripada plitkoj koničnoj posudi (T.1:1). Cijela površina posude ukrašena je žljebljenjem.

U posebne i karakteristične oblike s ovog lokaliteta treba ubrojiti glinene žlice s tuljcem za nasad ručke (T. 1:8, T.2:1). U Dubrancu su pronađene 4 cijele žlice te 6 ulomaka. Nijedna žlica nije ukrašena. Glinene žlice su specifična pojava u keramičkoj izradi lasinjske kulture. Od početka do kraja te kulture izrađivane su u neizmijenjenoj formi te su relativno brojne na svim lasinjskim lokalitetima.

16. PAHIĆ 1975: 18 sq., T.5:A; PAHIĆ 1983: T.4.

17. S. Dimitrijević, *Ulozi i posude iz eneolitskog nalazišta u Dubrancu*, *MAZ*, A. 1983: T.1:2, T.2:15.

18. DIMITRIJEVIĆ 1961: 43, T. VII:45d, 45e; PAHIĆ 1975: T. 5:C; PAHIĆ 1983: T.5:1,2; ŠAVEL 1984: T.4:1,5, T.6:1.

19. U literaturi se ovaj tip navodi kao "trbušasti lonci" cf. DIMITRIJEVIĆ 1961: 42, Sl.C/17; PAHIĆ 1975: T.4/B.

20. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.XIII:87; PAHIĆ 1975: T.4:B; PAHIĆ 1983: 91, T.2,T.3; ŠAVEL 1984: T.3:5,T.6:4; TOMANIĆ-JEVREMOV 1990: T.4:6,7, T.5:5, T.6:1-2; ŠAVEL 1992: T.8:3.

21. S. Dimitrijević, *Ulozi i posude iz eneolitskog nalazišta u Dubrancu*, *MAZ*, A. 1983: T.1:2, T.2:15.

22. H O M E N 1990: 58.

Od keramičkog materijala svojim se izgledom ističe samo jedna posuda trokutasta oblika s dvije ušice za provlačenje uzice na gornjem dijelu (T.4:1). Fine je fature, tamnosive boje, bogato ukrašenih stijenki. Ukrašen je dubljim ubodima i ispunjen, ponegdje vidljivom, bijelom inkrustacijom. Dvije bočne strane, koje se spajaju u zaobljeni brid, ukrašene su nizovima od 2 ili 3 paralelno postavljene linije, a na trećoj zaravnjenoj strani linije se križaju te čine mrežu rombova i trokuta. Najvjerojatnije ovaj primjerak pripada tipu zidnih posuda kakve su, doduše u drukčijem obliku, poznate u keramografiji badenske i vučedolske kulture, iako se ne može isključiti ni pretpostavka daje slobodno visila u prostoru. To otvara pretpostavku daje na dijelu koji nedostaje vjerojatno bila smještena još jedna ušica. S obzirom da posuda nije posve sačuvana i bez odgovarajućih je paralela u okvirima neolitičkih i eneolitičkih kultura, ne možemo sa sigurnošću reći kakvu je funkciju imala. Ne isključujemo kao mogućnost daje možda, s obzirom na jedinstvenost oblika i profilaciju koja navodi na pomisao da je riječ o stiliziranoj glavi bovida, posuda imala kultnu namjenu.²³

Ručke, odnosno ulomci s' dijelovima ručki zastupljeni su sa 47 primjeraka. Sve su to vertikalne, trakaste ručke različitih dimenzija. Većinom su grube i prijelazne fature širine 3,5-4 cm te vjerojatno pripadaju loncima. Za ručke širine 2,5-3cm, uglavnom fine fature, pretpostavljamo da su pripadale vrčićima ili šalicama. Posebnu kategoriju čine funkcionalno-dekorativni oblici u koje ubrajamo ušice i plastične aplikacije.

Dna posuda nije bilo moguće vezati uz određeni tip. Pronađeno je 116 ulomaka ravnoga dna te jedan ulomak noge koja je pripadala zdjeli.

Ukrašavanje posuda

Na primjercima materijala iz Dubranca možemo izdvojiti dva osnovna tipa ukrašavanja: plastične aplikacije i mehanički izvedene ukrase.

Plastičnim aplikacijama ponajviše su ukrašene posude grublje fature. Riječ je o izduženim (T.7:1), po nekim autorima nosolikim te čepastim aplikacijama (T.7:2) na loncima i zdjelama, i to pod samim rubom. Jezičasta izbočenja ponajčešća su na zdjelama s konveksnim ramenom, ponekad samo kao podloga za mehaničko ukrašavanje (T.2:4).

Zastupljeniji su ulomci ukrašeni mehaničkim postupkom. Od ukupno 28 ulomaka najviše je ukrašena keramika fine fature. Uglavnom riječ je o tehnikama urezivanja i ubadanja, dok je plitko žljebljenje samo sporadično zastupljeno. Ukrašen je, bilo daje riječ o zdjelama ili vrčevima ili stoje rijeđe loncima, uvijek smješten na gornjem konusu posuda. Nemoguće je sistematizirati ukrase, jer je većinom riječ o manjim fragmentima nedovoljnim za detaljnije očitavanje sustava koncipiranja ukrasa. Najčešći ukras čine nizovi paralelno postavljenih uzdužnih, poprečnih i cik-cak linija, urezanih (T.5:1,3) i žljebljenih (T. 1:1,3) ili nizovi samih uboda uz rub i prijelom posuda (T.1:6, T.2:4). Neke posude ukrašene su motivom bodljikave žice (T.2:5), a zastupljene su i kombinacije urezanih linija obrubljenih ubodima (T.1:2, T.3:1,2, T.7:7). Ukrasi su vrlo jednostavni, većinom pravolinijski; samo jedna posuda ima krivolinijski izveden ukras. Bikonična zdjela sa na van izvijenim rubom ukrašena je i s unutarnje strane nizom uboda u motivu girlande (T.2:5). Ukrašavanje unutarnje strane posuda nalazimo i na ostalim lasinjskim lokalitetima, primjerice u Lasinji, Pavlovcu, Beketincu.²⁴

Kameni proizvodi

U Dubrancu je pronađeno dosta litičkog materijala, ali je pretežito riječ o neobrađenom kamenu, ulomcima jezgri i odbojcima izrađenih od rožnjaka. Pronađena je ijedna široka plosnata

23. BALEN-LETUNIĆ 1994: 43-44.

24. DIMITRIJEVIĆ 1961: T.XIV:94; KOROŠEC 1962: T.5:1; HOMEN 1990:sl.5:1.

alatka, grubo obrađena,²⁵ nepotpuna, izrađena od škrljavca (T.8:5). To oruđe plosnatog oblika, grube izrade, vjerojatno je kao motika služilo pri obradi zemlje.²⁶

Lasinjska kultura razmjerno je široko rasprostranjena - obuhvaća područje Hrvatske od Vučedola u istočnoj Slavoniji do Josipdola u Ogulinsko-plašćanskoj zavali, sjevernu Bosnu, Sloveniju, Štajersku i Korušku u Austriji te mađarsku Transdanubiju, sa za sada poznatih više od 150 lokaliteta.²⁷ U Hrvatskoj je ubicirano šezdesetak lokaliteta, od toga 36 u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Južno od Save do danas ih je poznato tek nekoliko: Čakovec, Lasinja, Hrsina, Gorička, Vrlovka, Ozalj, Novo Čiče i Kiringrad.²⁸ Osim ozaljskog Staroga grada, ni najednom od navedenih lokaliteta nisu provedena sustavnija arheološka istraživanja već je riječ ili o slučajnim nalazima ili o materijalu dobivenom rekognosciranjem ili sondažnim istraživanjem.²⁹ U Lasinji, na položaju Talijanovo brdo, manje sondažno istraživanje izveo je V. Dukić otkrivši jamu s ognjištem.³⁰ U Hrsini kod Bosiljeva, na lokalitetu Gorica, godine 1958. rekognosciranje i manje sondažno istraživanje izvela je R. Drechsler-Bižić.³¹ Materijal iz špilje Vrlovke kraj Ozlja dobiven je 1957. godine, kada ju je obilazila skupina speleologa.³² U Novom Čiču obavljala su se 1962. godine sondažna ispitivanja terena koji je trebao biti potopljen jezerom. Už antičke i srednjovjekovne nalaze tada se naišlo na nasebinsku jamu s ulomcima lasinjske keramike.³³

S. Dimitrijević lasinjsku kulturu smatra vrlo dugotrajnom pojavom koja prekriva razdoblje cijelog eneolitika.³⁴ Za razliku od njega, N. Kalicz lasinjsku je kulturu kronološki smjestio u vrijeme srednjeg eneolitika, pretpostavljajući ijednu međufazu u ranom eneolitiku.³⁵ On u tvorbi te kulture najviše vidi ulogu vinčanske kulture zbog očitih razlika u keramičkim stilovima lendelske i lasinjske kulture te smatra da se od lendelske populacije preuzeo jedino način stanovanja.³⁶ Na lasinjskome materijalu zamjetljiv je utjecaj kako lendelske i sopotske, tako i vinčanske kulture pa neki od oblika karakterističnih u keramografiji lasinjske kulture imaju paralela u sve tri navedene kulture.³⁷ Što se tiče oblikovanja posuda i načina ukrašavanja, nekolicina autora zastupa tezu o jadranskom utjecaju na lasinjsku kulturu.³⁸ Tijekom svog razvijanja lasinjska je kultura preuzimala određene elemente i od istovremenih kultura u njoj susjednim regijama, pa je tako u njezinu oblikovanju zamjetljiv utjecaj kultura Bodrogerestur i Salcuja.³⁹

Danas se uglavnom smatra da je lasinjska kultura osnovno nastala na supstratu lendelskih kultura, iako bi zbog velikog područja na kojem se rasprostire te zbog dodatnih utjecaja koje smo naveli i problem geneze trebalo razmatrati regionalno.⁴⁰ U zapadnoj Mađarskoj lasinjska kultura

25. Moguće daje alatka bila polirana, ali je glatka površina oštećena djelomično uporabom, a djelomično smrzcavicom zbog plitkoće nalaza cf. HOMEN 1990: 54.

26. DIMITRIJEVIĆ 1979a: 352. Po opisu slično oblikovane alatke manjih dimenzija mogle su služiti za štavljenje kože cf. IMAMOVIĆ 1989: 54.

27. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 139-142; SIMON 1990: 54-55; MARKOVIĆ 1994: 219 (karta 9); Registar 1997.

28. S lokaliteta Kiringrad potječe svega nekoliko ulomaka keramike lasinjske kulture, ali ti nalazi nisu objavljeni. Keramika s tog lokaliteta koju S. Dimitrijević pripisuje lasinjskoj kulturi pripada mnogo kasnijem razdoblju, odnosno željeznom dobu. Za nalaze iz Kiringrada cf. DIMITRIJEVIĆ 1961: 30-33; MARKOVIĆ 1986: 22; BALEN-LETUNIĆ 1987: 6, 11 (nota 98).

29. Nalazi lasinjske kulture s istraživanja Staroga grada u Ozlju nisu objavljeni, cf. TEŽAK-GREGL 1994:166; TEŽAK-GREGL 1995:12.

30. DIMITRIJEVIĆ 1961: 29 sq.

31. o.c. 33 sq.

32. o.c. 33.

33. VINSKI-GASPARTNI1981: 110.

34. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 178 sq.

35. KALICZ 1973: 329 (tabela).

36. KALICZ 1988: 11-13.

37. DIMITRIJEVIĆ 1961: 44 sq.; MARKOVIĆ 1977: 49-51; DIMITRIJEVIĆ 1979b: 168-170.

38. DIMITRIJEVIĆ 1961: 46; BREGANT 1974: 35 sqq.; BATOVIĆ 1975: 91 sqq.; MARKOVIĆ 1986: 22.

39. DIMITRIJEVIĆ 1961: 52 sq.; DIMITRIJEVIĆ 1979b: 174-176; MARKOVIĆ 1983: 255.

40. MARKOVIĆ 1977: 49; MARKOVIĆ 1994: 96.

slijedi Lengyel III - neslikani Lengyel, u Sloveniji taj međučlan bila je alpsko-lendelska kultura, u Slavoniji sopotska kultura, a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj to razdoblje obuhvaća kultura Seče - mješovita lendelska i sopotska kulturna pojava.⁴¹ Područje središnje Hrvatske južno od Save, dakle područje Pokuplja, Banije i Korduna razmjerno je slabo istraženo te je dugo postojao hijatus između kasnog neolitika i srednjeg eneolitika, koji su na ostalim područjima rasprostiranja lasinjske kulture, kao što smo već naglasili, ispunjavale kasnije faze lendelskih kultura ili vrlo srodne pojave. Tek je novim nalazima na Starom gradu Ozalj također potvrđeno postojanje jedne takve kulturne pojave. Ozaljska slikana i obojena keramika ima paralelu sa slovenskim materijalom (Ajdovska jama, Drulovka, Ptujski grad te materijal iz Moverne Vaši u Beloj krajini, koja je zemljopisno najbliža Ozlju), te nalazima iz zapadne Mađarske (županija Vas), koji predstavljaju završnu fazu lendelske kulture i prijelaz prema lasinjskoj kulturi.⁴² Prema M. Karolyi je šire područje, koji obuhvaća SZ Hrvatsku, Sloveniju, Bečku zavalu, zap. Transdanubiju i Moravsku, povezano prirodnim putem od Jadrana preko Alpi na sjever, što se očituje vrlo srodnim kulturnim pojavama u kasnom neolitiku i ranom eneolitiku. Ona povezuje kasni lendelski period s kasnim materijalom moravske slikane keramike i sopotskom kulturom iz kojih se kasnije razvila lasinjska kultura.⁴³

Lokalitet Dubranec dao nam je posve standardan keramički i litički materijal poznat i s ostalih lasinjskih lokaliteta. Zastupljeni su svi za tu kulturu karakteristični oblici, od zdjela bikoničnog i zaobljenog tijela, bikonični vrčevi, šalice, lonci, zdjele na nozi te žličice. Jedino posuda trokutastog oblika odskače od poznatih keramičkih oblika te kulture. Ukrašavanjem su urezani i ubodni motivi povezani, složeni u kompoziciji, a evidentan je i motiv bodljikave žice. Svi ti elementi ukazuju da lokalitet Dubranec treba datirati u II-B stupanj lasinjske kulture prema podjeli S. Dimitrijevića.⁴⁴ Premda je na osnovi male iskopane površine bilo nemoguće dati neke nove postavke o odnosu lasinjske kulture spram ostalih kultura kasnog neolitika i eneolitika, ovaj lokalitet ipak zavređuje pažnju. Uz to što nadopunjuje sliku naseljenosti u tom razdoblju, obogatio je keramički repertoar lasinjske kulture za još jedan, do sada nepoznat oblik, nedvojbeno luksuzne, posude.

Popis citirane literature

- BALEN-LETUNIĆ, D. 1987. Prehistorijski nalazi s gradine Kiringrad. *VAMZ*, 3.S., XX/1989: 1-30.
- BALEN-LETUNIĆ, D. 1994. Dubranec - naselje lasinjske kulture. *ObHAD*, 2/1994: 42-45.
- BATOVIĆ, Š. 1975. Odnos jadranskog primorja prema području jugoistočnih Alpa u neolitu i eneolitu. *v4Fes*, XXIV/1973 (1975): 62-127.
- BREGANT, T. 1974. Element jadransko-mediteranske kulturne skupine v alpskem faciesu lengyelske kulture. *Situla*, 14-15/1974: 35-43.
- DIMITRIJEVIĆ, S. 1961. Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji. *OpA*, V/1961.
- DIMITRIJEVIĆ, S. 1979a. Sjeverna zona. *PJZ*, 11/1979: 229-363.

41. RACZKY 1974: 209; DIMITRIJEVIĆ 1979a: 347-349; MARKOVIĆ 1986: 20 sq.

42. TEŽAK-GREGL 1994: 168 sqq.

43. KÁROLYI 1992: 90-93

44. DIMITRIJEVIĆ 1979b: 156-158.

*Najljepšezahvaljujem D. Balen-Letuniću na ustupljenorrie materijalu i pomoći pri objavi te K. Rončeviću na izradi crteža.

- DIMITRIJEVIĆ, S. 1979b. Lasinjska kultura. *PJZ*, 111/1979:137-181.
- GEOGRAFIJA, 1974. Središnja Hrvatska 2. *Geografija SR Hrvatske*. Zagreb, 1974.
- HOMEN, Z. 1990. Lokaliteti lasinjske kulture na križevačkom području. *IzdHAD*, 14/1989 (1990): 51-68.
- HORVAT, M. 1989. *Ajdovskajama*. Ljubljana, 1989.
- IMAMOVIĆ, E. 1989. Stijena u Podastinju. *AP*, 1987 (1989): 54-55.
- KALICZ, N. 1973. Die chronologische Probleme des Spätneolithikums und der Kupferzeit im West-Karpatenbecken. *Actes*, 11/1973: 328-339.
- KALICZ, N. 1988. Kufuravátozások a korai és középső rézkorban a kárpát - medencében. *ArchÉrt*, 114-115,1/1987-1988 (1988): 3-15.
- KÁROLYI, M. 1992. *The early copper age in county Vas*. Szombathely, 1992.
- KOROŠEC, J. 1962. Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem. *ZborFilozFakLjub*, 4/1962, 1.
- MARKOVIĆ, Z. 1977. Problem eneolita u našičkoj regiji. *AVes*, XXVII/1976 (1977): 42-67.
- MARKOVIĆ, Z. 1983. Prilog poznavanju razvijene i kasne lasinjske kulture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. *PodZb*, 83/1983: 251-262.
- MARKOVIĆ, Z. 1986. Neki problemi geneze i razvoja lasinjske kulture. *IzdHAD*, 10/1985 (1986): 19-28.
- MARKOVIĆ, Z. 1994. *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*. Koprivnica, 1994.
- PAHIČ, S. 1975. Najstarejše seliščne najdbe v severovzhodni Sloveniji. *AVes*, XXIV/1973 (1975): 12-30.
- PAHIČ, V. 1983. Zbelovo. *Poročilo*, 11/1983: 85-142.
- RACZKY, P. 1974. A lengveli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. *ArchÉrt*, 101,2/1974: 185-210.
- REGISTAR, 1997. *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*. Bjelovar, 1997.
- SIMON, K. H. 1990. Der Štand und die Aufgaben der Neolithikum und Kupferzeitforschung im Komitat Zala. *ZM*, 2/1990: 47-60.
- ŠAVEL, I. 1984. Poročilo o raziskovanju od leta 1981 do 1983 v Šafarskem. *Poročilo*, 12/1984: 39-71.
- ŠAVEL, I. 1992. Bukovnica - rezultati terenskih raziskav v letih 1987-1988. *Poročilo*, 20/1992: 57-85.
- TEŽAK-GREGL, T. 1994. Prapovijesno nalazište Ozalj - Stari grad. *OA*, 17/1993 (1994):165-181.
- TEŽAK-GREGL, T. 1995. Prilog poznavanju neolitičkih naselja i naseobinskih objekata u središnjoj Hrvatskoj. *OA*, 19/1995: 11-15.
- TOMANIČ-JEVREMOV, M. 1990. Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju neolitske naselbine na Hardeku pri Ormožu. *Poročilo*, 18/1990: 83-111.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1981. Prehistorijski nalazi s područja Zagreba i okolice. *IzdHAD*, 6/1981: 109-127.
- VRDOLJAK, S. 1995. Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik-Igrišće (SR Hrvatska). *OA*, 18/1994 (1995): 7-81.

Popis kratica

- Actes *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques* (Beograd).
- PJZ Praistorija jugoslovenskih zemalja (Sarajevo).

ZUSAMMENFASSUNG

FUNDORT DER LASINJAKULTUR IN DUBRANEC

Die Arbeit bringt Ergebnisse der typologischen Analyse von Funden am Fundort Dubranec, gelegen am nördlichen Bergfuß von Vukomeričke Gorice, deren hügeliges Relief sich im Gebiet von Mittelkroatien erstreckt. Ein Teil der Funde wurde 1994 in das Archäologische Museum in Zagreb gebracht, und danach wurden noch 1995 kleinere Sondierungsforschungen durchgeführt. Da auf dem Terrain Obstbäume und Zierpflanzen wachsen, die nicht entfernt werden durften, konnten nur 30 m² der Fläche erforscht werden. Die Forschungen haben gezeigt, daß es sich um ein halb eingegrabenes Wohnobjekt handelt, das durch die Bebauung und Einebnung des Terrains ziemlich zerstört worden ist, so daß man weder seine Form, noch seine Dimensionen feststellen konnte.

Von insgesamt 1297 Keramikfragmenten, die in Dubranec gefunden wurden, hatten nur 94 wesentliche Elemente nach denen man den Typ der Gefäße feststellen konnte. Es muß betont werden, daß wir kaum eines der Gefäße vollständig rekonstruieren konnten, da hauptsächlich nur kleinere Fragmente der Ränder und Teile des Bauches erhalten waren. Wir haben uns deshalb an die von S. Dimitrijević und S. Pahić begründete typologische Analyse gehalten, ohne eine detailliertere typologische und statistische Analyse durchzuführen, wie es heute bei der Bearbeitung eines solchen Materials üblich ist.

Unter den doppelkonischen Schüsseln sind die grundlegenden Typen: Schüsseln mit konvex oder konkav profiliertem oberem Konus. Einige haben eine stärker ausgeprägte Doppelkonität, bei den meisten ist jedoch ein weicherer runderer Übergang vorhanden. Der Rand der Schüsseln ist gerade oder eingezogen, nur eines der Gefäße hat einen leicht nach außen gebogenen Rand. Die zahlreichste Gruppe der doppelkonischen Schüsseln sind jene mit konvex profilierter Schulter (T.1:3, T.4:6,7, T.6:2). Die Schultern der Gefäße von feiner Faktor sind gewöhnlich durch ein mechanisches Verfahren verziert (T. 1:3,6), während die Gefäße der Übergangsfaktor hauptsächlich mit plastischen Applikationen verziert sind (T.6:2), oder mit einem kleinen, vom Rand ausgehenden Henkel (T.5:4). Unter der Keramik aus Dubranec befinden sich zwei Schüsseln der Übergangsfaktor, die dem Typ der leicht doppelkonischen Schüsseln mit konkav geformter Schulter angehören. Beide haben einen kleinen bandförmigen, vom Rand ausgehenden Henkel der etwas höher ist als der Rand (T.2:2). Ein Fragment von feiner Faktor stammt wahrscheinlich von einer Schüssel mit leicht doppelkonischem Bauch und leicht nach außen gebogenem Rand (T.2:5).

Schüsseln mit abgerundetem Profil sind meistens von Übergangsfaktor. Nur einige von ihnen sind mit einer länglichen (T.6:3, T.7:1) oder stoppelähnlichen Applikation gleich unter dem Rand verziert (T.7:2) oder mit einem kleinen, vom Rand ausgehenden Henkel (T.1:7). Neben flacheren Schüsseln mit kleinerem Durchmesser sind auch Formen von größeren Dimensionen vertreten (T.4:4, T.7:4,8).

Nur eine Schüssel von feiner Faktor, mit weicher Doppelkonität und konvex profilierter Schulter, verziert mit zungenartigen Applikationen, sowie das Fragment eines Fusses der Übergang-

sfaktur, verziert mit eingeritzten Ornamenten, konnten wir mit Sicherheit dem Typ der Fußschüsseln zuteilen (T.5:1, T.8:1).

Dem Typ einfacher Töpfe mit kurzem vertikalem oder leicht eingezogenem oberem Konus, und im allgemeinen schwach betonter Doppelkonität haben wir 5 Fragmente von grober Faktur zugeteilt (T.7:3). Einen konkaven oberen Konus und doppelkonischen Bauch haben drei Fragmente der Übergangsfaktur und der groben Faktur (T.6:1). Dem Typ von Töpfen mit zwei bandartigen Henkeln auf dem gewölbten Bauch gehören drei Fragmente von grober Faktur an (T. 1:5). Der zweite im Material von Dubranec festgestellte Typ sind Töpfe mit mehr oder minder nach aussen gebogenem Rand. Zwei Fragmente der Übergangsfaktur und groben Faktur haben wir diesem Gefäßtyp zugeteilt (T.8:4). Für die übrigen Fragmente mit nach aussen gebogenem Rand, von denen wir annehmen, daß sie von Töpfen stammen, von Übergangs- oder grober Faktur, manchmal verziert mit plastischen Applikationen oder Ösen, oder noch seltener, mit eingeritzten Ornamenten (T.4:2,3, T.6:4, T.7:6) kann man nicht mit Sicherheit behaupten, ob sie den abgerundeten oder vielleicht den doppelkonischen Formen angehören.

Ein Halsfragment mit nach aussen gebogenem Rand und von ihm ausgehenden Henkel gehört einer größeren Kanne der feinen Faktur an (T.5:2). Der Henkel hat eine kleine Stützsäule, wahrscheinlich wegen der großen Spannweite, er ist aber leider nicht vollständig erhalten.

Unter dem Material zeichnet sich das Bauchfragment eines Gefäßes mit einer Öse an der doppelkonischen Bruchstelle aus (T.2:3). Wegen der kleinen Dimensionen könnte man vermuten, daß es einem kleinen Topf angehört hat. Neben doppelkonischen und abgerundeten Formen gehört nur ein einziges Fragment der Übergangsfaktur einem flachen, konischen Gefäß an (T.1.1). Die ganze Oberfläche des Gefäßes ist gerillt!

Von dem gesamten keramischen Material zeichnet sich durch sein Aussehen nur ein Gefäß durch seine dreieckige Form mit zwei Ösen im Oberteil, durch welche eine Schnur gezogen wurde, aus (T.4:1). Die Faktur ist fein, die Farbe dunkelgrau, die Wände reich verziert. Die Verzierung besteht aus tieferen Einstichen, die mit weißer Inkrustierung ausgefüllt waren, was noch hier und da sichtbar ist. Die beiden Seitenteile, verbunden durch einen abgerundeten Grat, sind mit Reihen von 2 oder 3 parallelen Linien verziert, und die dritte gerade Seite hat gekreuzte Linien, die ein Netz von Rhomben und Dreiecken bilden. Es handelt sich wahrscheinlich um ein Wandgefäß eines Typs, der, obwohl in anderer Form, in der Keramographie der Baden- und Vučedol-Kultur bekannt ist. Man kann jedoch auch nicht ausschließen, daß das Gefäß frei im Raum hing. In diesem Fall hat sich auf dem heute fehlenden Teil wahrscheinlich noch eine Öse befunden. Da dieses Gefäß nicht vollständig erhalten ist, und es auch keine Parallelen innerhalb der neolithischen und eneolithischen Kulturen gibt, kann man nicht mit Sicherheit auf seine Funktion schließen. Man kann die Möglichkeit nicht ausschließen, daß es in Anbetracht der eigenartigen Form und Profilierung, die an den stilisierten Kopf eines Boviden erinnern, eine kultische Bestimmung gehabt hat.

Die Lokalität Dubranec hat bis jetzt eine standardisierte keramische und lithische Produktion ergeben, die auch aus den übrigen Fundorten der Lasinja-Kultur bekannt ist. Vertreten sind sämtliche für diese Kultur charakteristischen Formen, von doppelkonischen und abgerundeten Schüsseln, doppelkonischen Kannen, Kannchen und Töpfen bis zu Fußschüsseln und kleinen Löffeln. Nur das dreieckförmige Wandgefäß entspricht nicht den keramischen Formen dieser Kultur. In der Ornamentierung sind die Ritz- und Stichmotive miteinander verbunden, bilden eine Komposition, und es findet sich auch das Motiv des Stacheldrahts. Alle diese Elemente weisen daraufhin, daß man die Lokalität Dubranec in die II-B Stufe der Lasinja-Kultur datieren kann, nach

der Chronologie von S. Dimitrijević. Obzwar es aufgrund einer kleinen ausgegrabenen Fläche nicht möglich war, Thesen über das Verhältnis der Lasinja-Kultur zu den übrigen Kulturen des späten Neolithikums und Eneolithikums aufzustellen, verdient diese Lokalität doch unsere Aufmerksamkeit. Dubranec ergänzt nicht nur das Bild der Besiedlung in diesem Zeitraum, sondern hat auch das keramische Repertoire der Lasinja-Kultur mit einem zweifellos seltenen Gefäß von bis jetzt unbekannter Form bereichert.

Rukopis primljen 14. III. 1997.

Rukopis prihvaćen 24. IV. 1997.

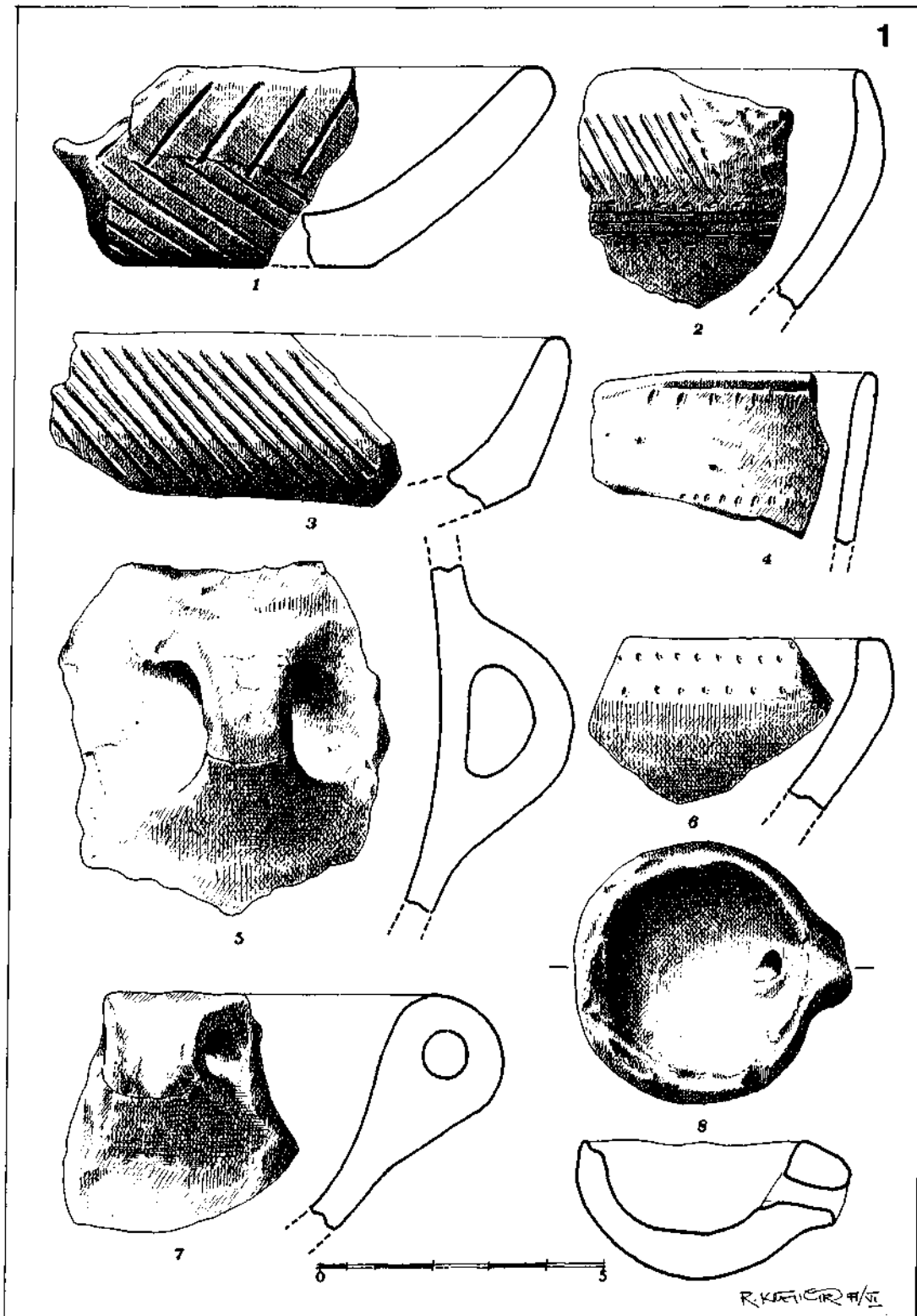

Tabla 1

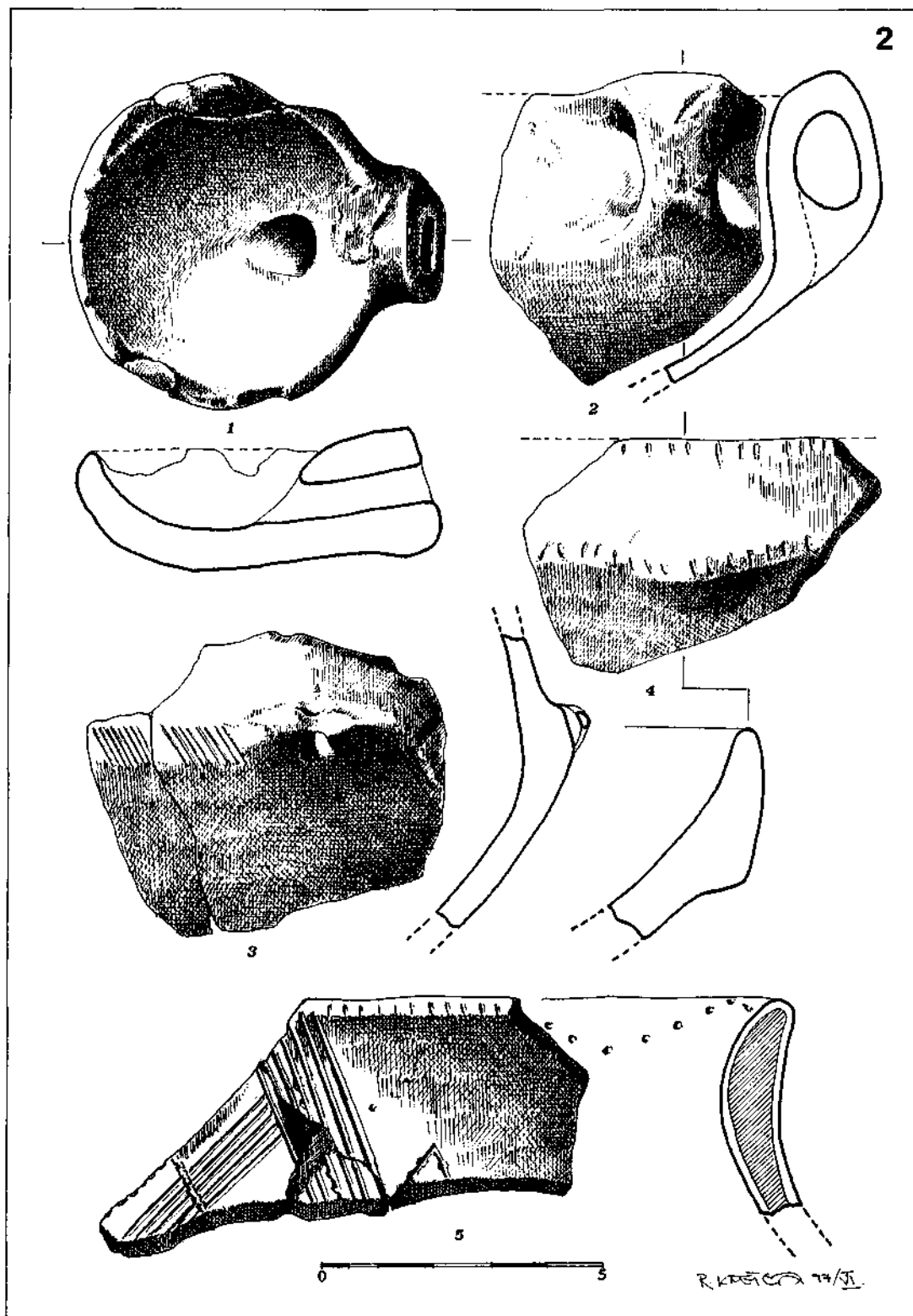

Tabla 2

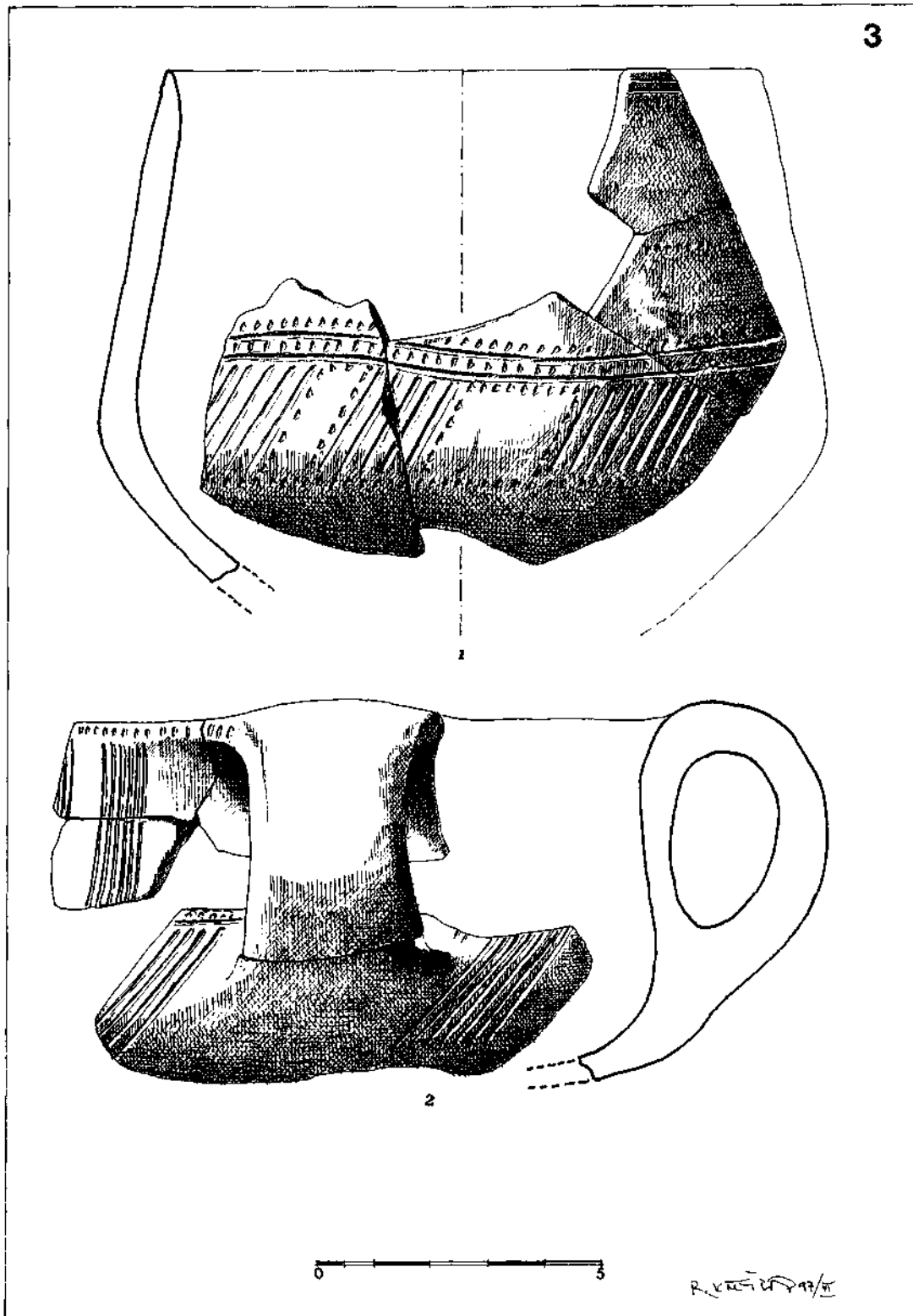

Tabla 3

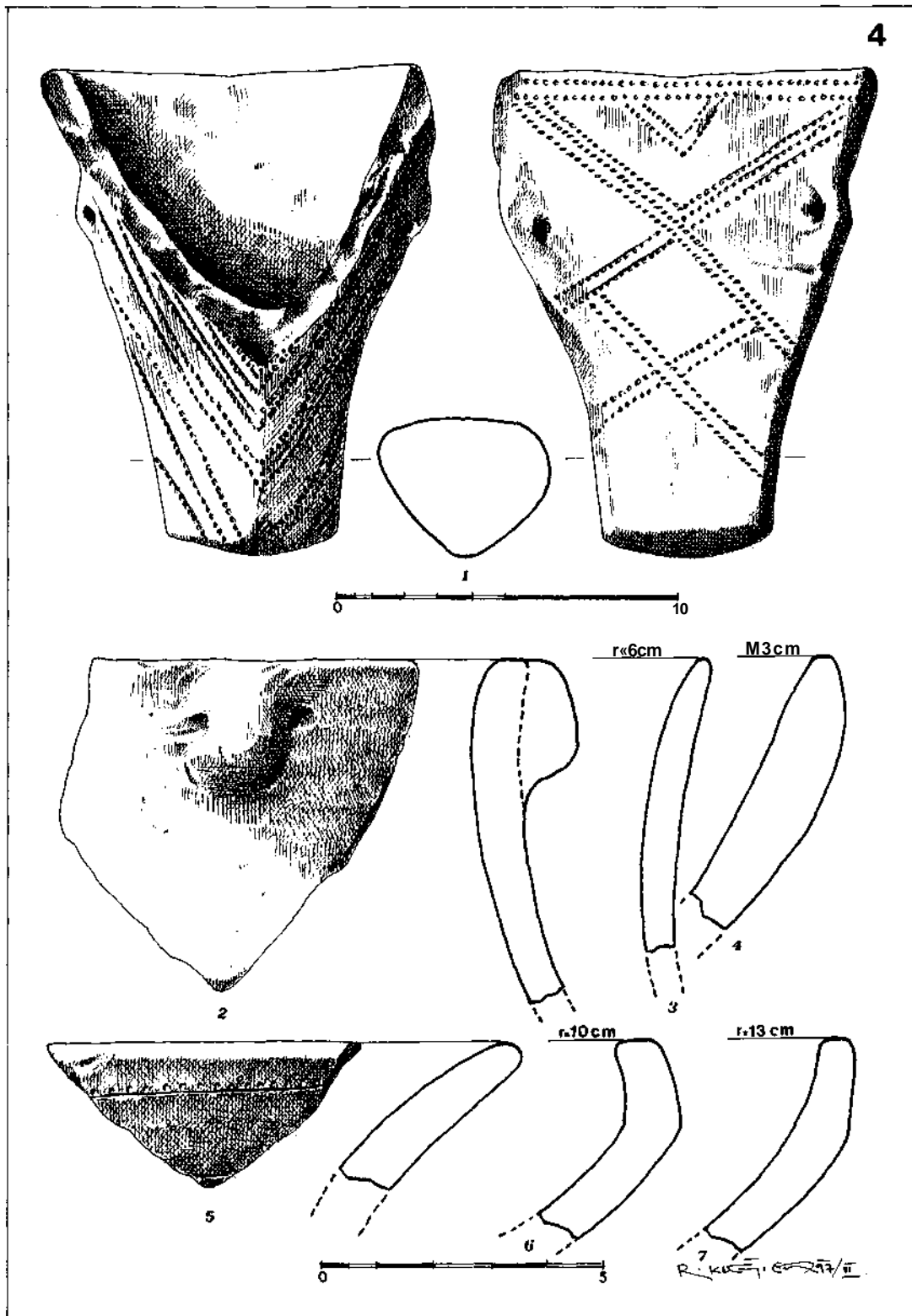

Tabla 4

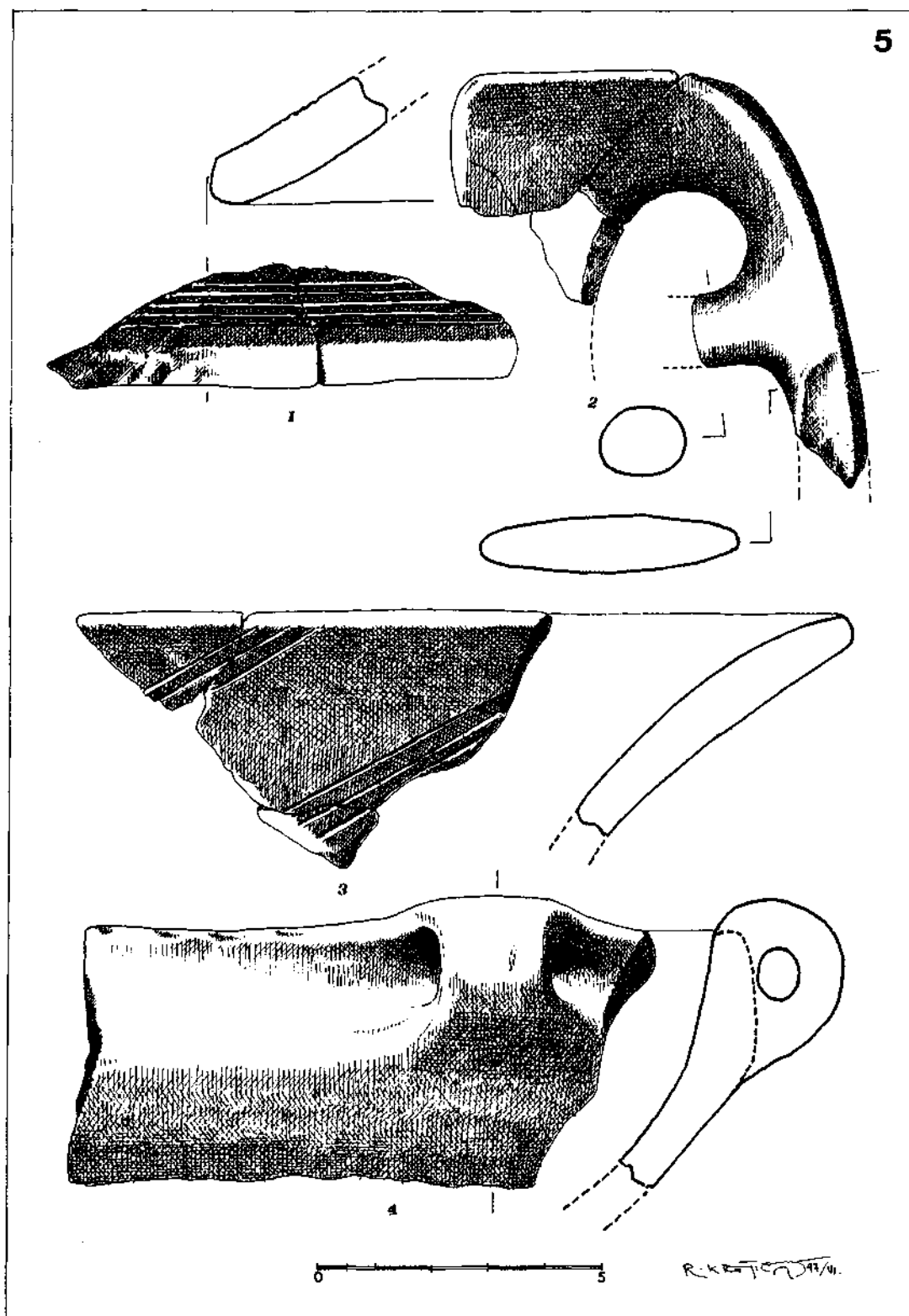

Tabla 5

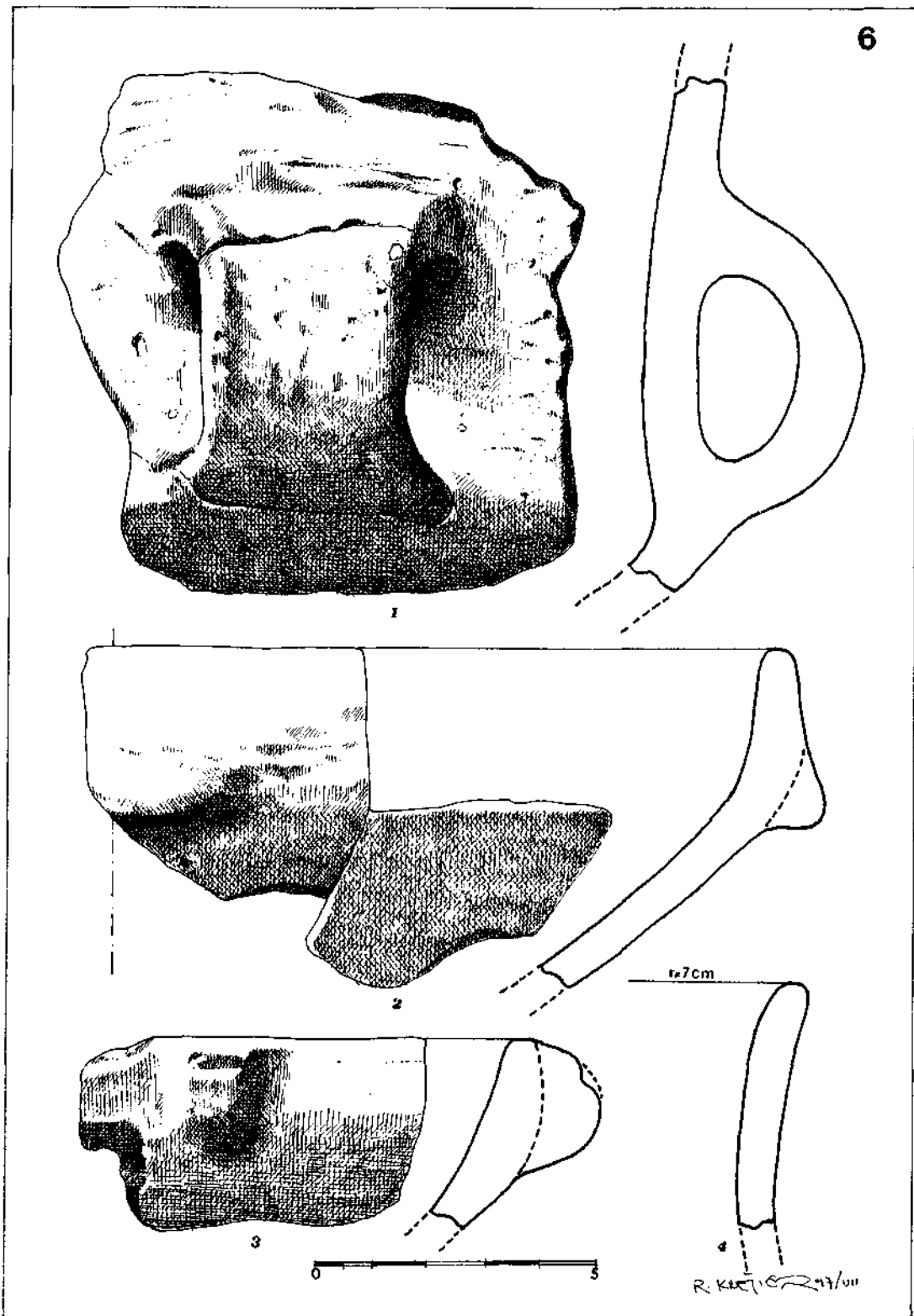

Tabla 6

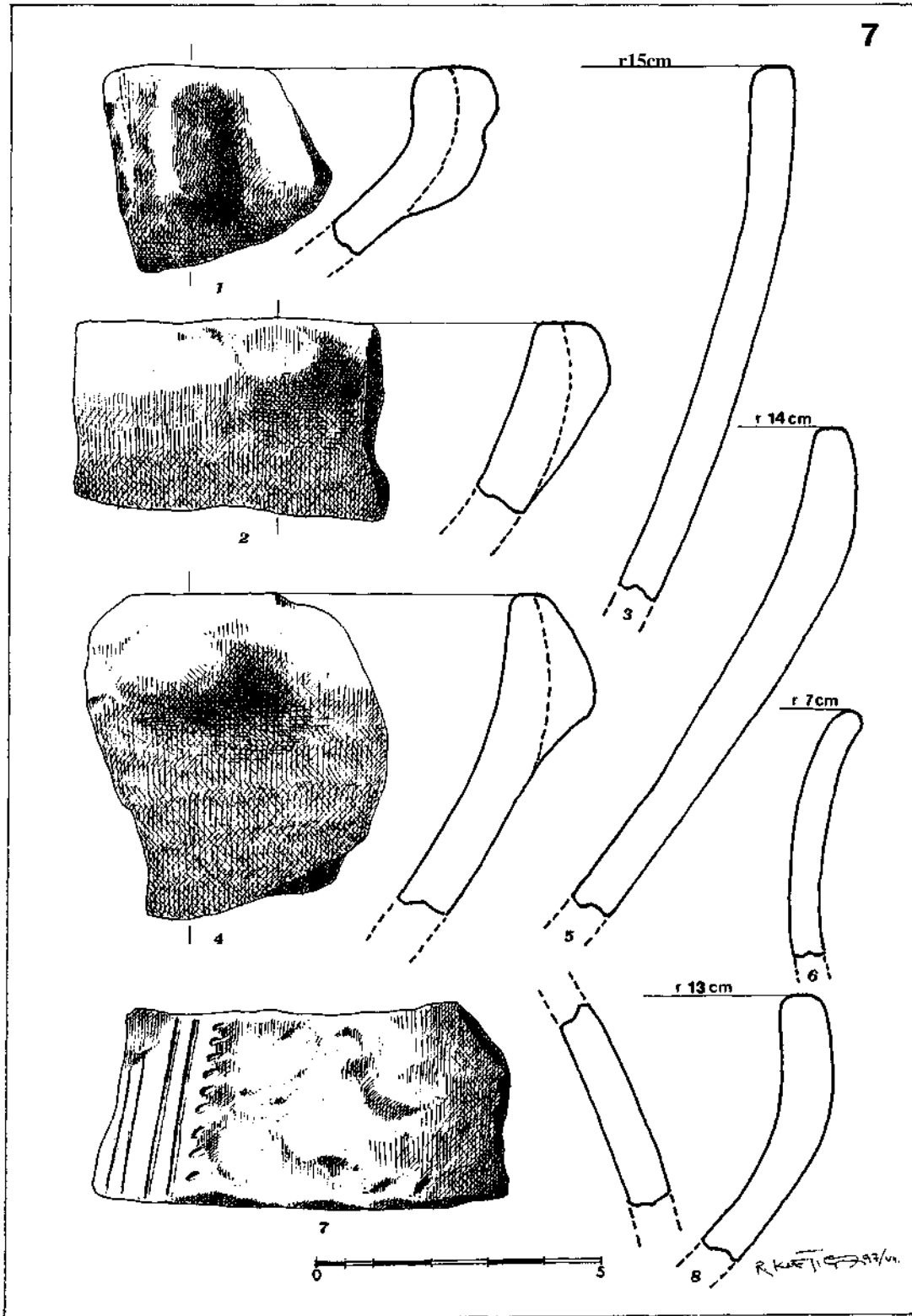

Tabla 7

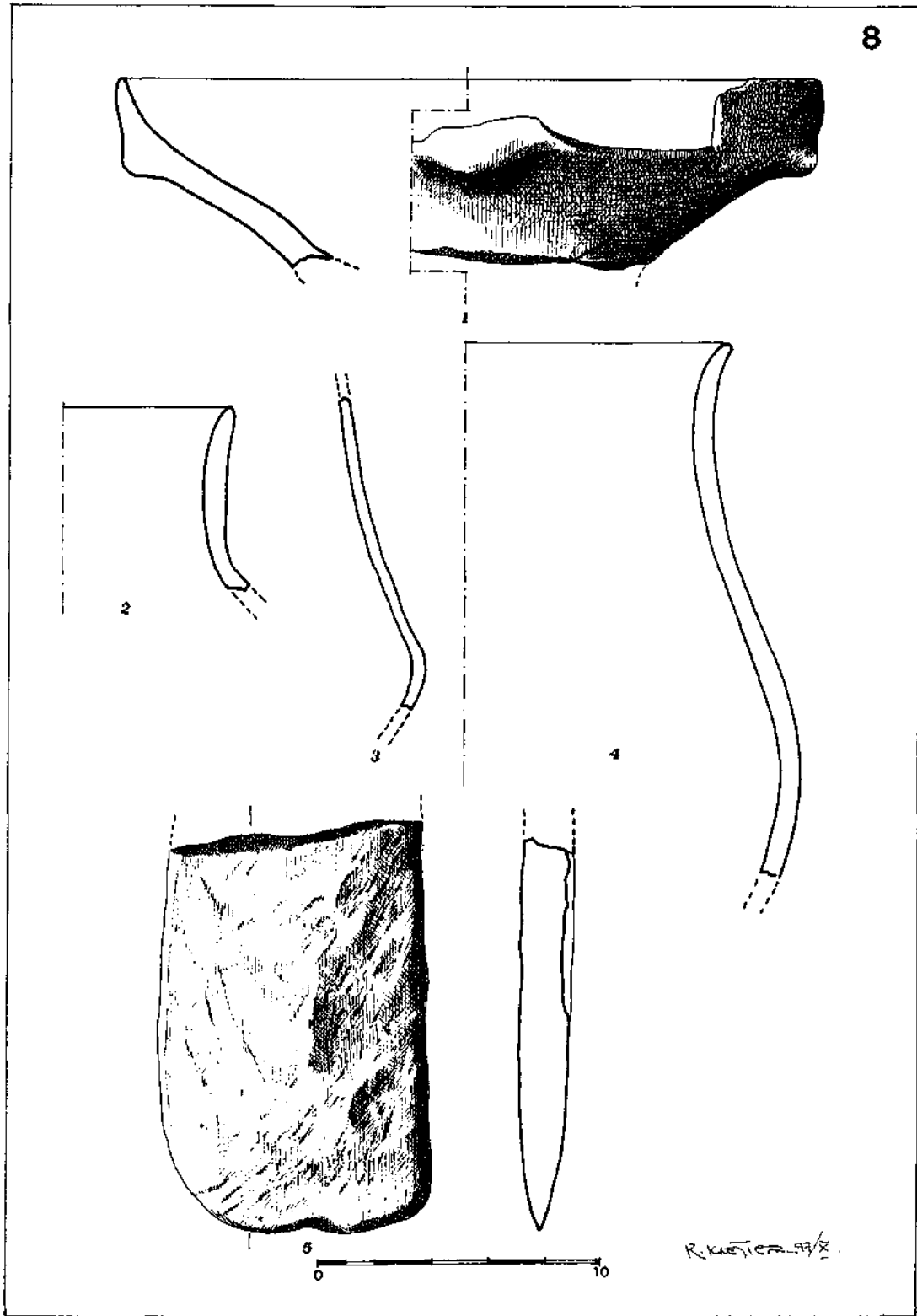

Tabla 8